

Бүгінгі таңда қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер, ақпараттық технологиялардың дамуы, отбасы институтындағы қиындықтар балалардың тәрбиесіне де әсер етуде. Мұндай жағдайда әлеуметтік педагогтың гуманистік ұстанымдарға сүйенуі – уақыт талабы. Бұл ұстанымдар:

- баланың жеке тұлға ретіндегі ерекшелігін құрметтеу;
- қиын жағдайда қалған оқушыларға әлеуметтік-құқықтық қолдау көрсету;
- ата-аналармен серіктестік қарым-қатынас орнату;
- қоғам мен мектеп арасындағы байланысты нығайту арқылы балаға жан-жақты көмек ұйымдастыру.

Е.А. Бөкетовтың ғылыми-публицистикалық еңбектерінде көтерілген әділеттілік, ар-намыс, рухани мәдениет мәселелері қазіргі мектеп жағдайында өзектілігін жоғалтпайды. Керісінше, олар әлеуметтік педагогтың кәсіби міндеттерін атқаруда практикалық бағдар береді.

Сонымен, әлеуметтік педагог қызметінде гуманистік идеяларды жүзеге асыру – баланың әлеуметтік саулығын қамтамасыз етудің, оны қоғамның толыққанды азаматы ретінде қалыптастырудың негізгі жолы. Бұл бағыттағы ізденістер мен тәжірибелер әлеуметтік педагогиканың ғылыми дамуына да, мектептің тәрбиелік әлеуетін арттыруға да зор үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бөкетов Е.А. Таңдамалы еңбектер. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2002.
2. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – М.: Педагогика, 1996.
3. Макаренко А.С. Педагогикалық поэма. – Алматы: Мектеп, 1987.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – М.: Просвещение, 1974.
5. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2002.
6. Қожахметова Қ.Ж. Педагогика және тәрбие теориясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2010.
7. Молдажанова А.Қ. Әлеуметтік педагогика: теория және тәжірибе. – Астана, 2018.

ӘОЖ 337.376

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУҒА АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛЕР

Туганбекова К.М., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
Болатова А.Қ., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

Аннотация. Таңдалған тақырыптың өзектілігі әрбір баланың өзінің психикалық даму процесінде ойлау дамуының қандай да бір деңгейіне ие болуымен расталады, бірақ психикалық дамуы тежелген балаларда даму дәрежесі мәселесі ерекше маңызды болып табылады. Ғылыми әдебиеттерде психикалық дамуы тежелген балаларда ойлау қабілетінің даму ерекшеліктеріне арналған зерттеулер аз емес, алайда осы санаттағы ойлау қабілетінің даму деңгейін арттыруға бағытталған әдістемелер туралы мәселе зерттелмеген күйінде қалып отыр. Мақалада мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген балалардың ойлау қабілетінің даму ерекшеліктеріне талдау жүргізіледі, сондай-ақ психикалық дамуы тежелген оқушылардың ойлау қабілетінің даму деңгейін арттыруға бағытталған әдістемелерге шолу жүргізілген.

Кілт сөздер: психикалық дамудың тежелуі, ойлау, әдістеме, даму, танымдық процестер.

Әдетте ойлау деп қоршаған шындықты қабылдау арқылы жүзеге асырылатын ойлау процесінің түрін түсінеді. Мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалардың танымдық-ойлау процесінде басым болып табылатын көрнекі-бейнелі ойлау түрі ерекше маңызға ие. Алайда психикалық дамуы тежелген балаларға қатысты ойлаудың, егер қалыпты дамып келе жатқан балалармен салыстыру жүргізілсе, дамудың белгілі бір өзіндік жағдайлары бар.

Авторлар психикалық дамуы тежелген балаларда әдетте олардың айналасындағы әлем туралы мәліметтердің кедей қоры сияқты ерекшеліктер бар екенін, сөйлеу кемшіліктері бар екенін, объектілерді жинақтау, оларды ұсыну, пәндік суреттермен үлгі бойынша жұмыс істеу міндеттерін шешу барысында қалыптасатын қандай да бір қиындықтар ұдайы туындайтынын атап өтеді [1]. Бұл ойлау қабілетінің дамуындағы белгілі бір кемшілікті көрсетеді, бұл мектептегі оқу процесіне сөзсіз әсер етеді.

Көрнекі-бейнелі ойлауды толық көлемде дамыту - ойлау қызметінің неғұрлым күрделі нысаны үшін психикалық дамуын кідіртумен балалардың мектеп жасын қалыптастыру үшін маңызды критерий. Мұндай жағдайда ойлауды түзетуге және дамытуға бағытталған кез келген жұмыс, міндетті түрде ойлаудың күрделі нысандарының (оның ішінде логикалық), сондай-ақ ойлаудың көрнекі-пәрменді және көрнекі-бейнелі түрлері жатқызылатын ертеректегі, генетикалық жағдайларға қатысты айқын ұғымдардың дамуына ықпал ететін шарттарға құрылуы тиіс.

Психикалық дамуының тежелуінен зардап шегетін мектеп жасындағы балалардың көрнекі-бейнелі ойлау қабілетінің даму деңгейі төмендеген, оларда жалпылау және абстрагирлеу процестерінің неғұрлым төмен деңгейі бар, сондай-ақ жұмыс қабілеті бұзылған. Оларда шаршау тез, ақпаратты талдау және синтездеу процестері жас нормативтеріне сәйкес келмейді [2]. Мұндай балаларда қорытындылау кезінде қорытындылаушы болып табылатын сөздің кеңеюіне немесе тарылуына қатысты қателіктерге жол беріледі. Психикалық дамуы тежелген балалар әлеулі

белгілерді ажырата алмайды және құбылысқа толыққанды талдау жүргізе алмайды. Көбінесе оларда өз әрекеттері мен жауаптарын түсіндіруде қиындықтар туындайды, ал кез келген пайымдау интуитивті сипаттамаға немесе жағдайға байланысты болады.

Психикалық дамуы тежелген балалармен ойлаудың даму деңгейін түзету жөніндегі жұмыстың негізінде жекелеген ережелер (немесе принциптер) жатыр.

Дамудың сензитивті кезеңдерін оқытуда қиындықтары бар балаларда олардың баланың жасына қатынасы бойынша психикалық функциялардың сәйкес келмеу принципі.

Жеткіліксіз дамыған сапаларды, қабілеттер мен функцияларды өтеу қағидаты.

Автор Л.С. Выготскийдің, Д.Б. Элькониннің, А.В. Запорожецтің және басқа да [3] жұмыстарына назар аударады, онда сензитивті кезеңдерге жататын кезеңдерді есепке алудың маңыздылық дәрежесі айқындалған, атап айтқанда ойлауды дамыту жөніндегі осы функциялар сырттан әсерлерге өте сезімтал болып табылатын, сондай-ақ олардың тез дамуы жүріп жатқан кезеңде сол факторлардың ықпалымен

Психикалық дамуының тежелуінен зардап шегетін мектеп жасындағы балалардың ойлау қабілетінің дамуын түзету бойынша жүйелер (әдістемелер) құрылғанда танымдық саладағы бұзушылықтардың белгілі бір топтары ескеріледі. Авторлар балалардың осы санаты үшін ойлауды дамытудың мынадай әдістемелерін пайдалану орынды деп есептейді.

Аналитикалық-синтетикалық қызметті түзету әдісі.

Назар аударуды түзету әдістемесі.

Қабылдауды түзету әдістемесі.

Ұсынылған әдістемелердің әрқайсысын егжей-тегжейлі қарайық.

Аналитикалық-синтетикалық қызметті түзету әдісін уақытша байланыстармен байланысты, мысалы, «найзағай бар, найзағай жоқ» жағдайы өзгерген әдеттегі сипаттамалары бар жағдайдың түсініктері мен сипаттамаларына сәйкес пайдалану ұсынылады.

Сондай-ақ, бұл әдістеме бастапқы түсініктегі уақытша тәртіпті кері, айқын қарама-қарсы мағынаға ауыстыру жүргізілетін жағдайларды көрсету және сипаттау үшін қолданылуы мүмкін, мінез-құлық, мысалы, лейлек жерге ұшып келеді және біреу дүниеге келді (бала туралы) [4]. Бұдан басқа, мұндай әдістемені бірнеше оқиғаға қатысты уақыт аралығының күрт қысқаруы кезінде қолдануға болады, мысалы, бір күнде ғана гүлденетін және сол күні солып қалатын гүл.

Әдістеме бір пәнді уақыт бойынша ауыстырған кезде қолданылады, сондай-ақ бұл ереже оның қасиеттеріне қатысты қолданылады (кеше, бүгін, ертең, мысалы, бұрын теледидарлар былай көрінген, ал бүгін - басқаша). Егер бір затта кеңістікте ажыратылған бірнеше басқа заттар біріктірілсе, ал нәтижесінде жаңа қасиеттері бар жаңа зат (шөптер қосу автоқалам) алынады.

Мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген балалар үшін осы әдістемені пайдалану кезінде тірі және жансыз табиғат заттарын өздеріне тән емес жағдайларда - мысалы, балықты сусыз ұсыну; сондай-ақ әсер ету логикасын өзгерту әдісін әдеттегі ұғымда тиімді пайдалануға болады, мысалы - адам үшін түтін улы емес, ал адам түтін үшін улы. Бірақ дұрыс ұғымдарды алмастыру болмауға тиіс екеніне назар аудару керек, сондықтан сабақтың қорытындысы бойынша қандай пікір дұрыс екенін түсіну керек.

Сабақтарға назарды түзету әдістемесін пайдалану кезінде сандық тапсырмаларды ұлғайту тәртібімен құрастырылған арнайы таңдалған жаттығулар енгізіледі, сондай-ақ оларды орындаудың күрделілігі ескеріледі [5].

Осы әдістеме кезінде тиімділіктің негізгі шарты - жаттығулардың түрлі түрлерін жүргізудегі тұрақтылық, сондай-ақ психикалық дамуы тежелген оқушы үшін олардың оң эмоциялық түсін бағалау. Осы жаттығулардың қатарына мыналарға бағытталғандарды қосуға болады:

1) ерікті назар аударуды, оның тұрақтылығын, шоғырлануын, қайта қосылуын, көлемін, бөлінуін дамыту;

2) өзін-өзі талдаудың бастапқы дағдыларын, өз қызметін бақылай білуді қалыптастыру, қызметті орындау тәсілдеріне қызметті орындау нәтижелері бойынша бақылау әрекеттерін жүзеге асыру;

3) оқу қызметіне қызығушылықты арттыру;

4) жетістікке жету уәжін арттыру және сәтсіздіктен аулақ болу уәждемесін төмендету, өзін-өзі бағалауды дамыту [6].

Мұндай сабақтарды аптасына кемінде екі рет өткізуге кеңес беріледі. Оларды өткізу үшін мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген 5-6 баладан тұратын топ жиналады, бірақ назар аудару деңгейі ортадан төмен болмауы тиіс. Алдымен ең қарапайым жаттығулар ұсынылады, кейіннен оларды күрделендіреді. Күрделендіру тапсырманы орындау қарқынын жеделдету және семантикаға қатысты сөздік жаттығуларда оның жүктемесін арттыру есебінен жүргізіледі.

Бұл әдістеменің кейбір жаттығуларын жарыс түрінде де өткізуге болады, алайда бұл жағдайда әрбір баланың жетістіктерін оның алдыңғы жетістіктеріне сәйкес тіркеп, басқа балалармен салыстыруды жүргізбеу керектігін атап өту қажет. Шын мәнінде, балаларға арналған жарыс мұғалім үшін баланың өзі туралы білмейтін жарысқа айналады.

Сабақтар үшін дәптерлер, қарындаштар, жасыл, көк және қызыл өзектері бар қаламсаптар қажет. Әрбір сабақтың құрылымына:

1. Мынадай жаттығулар енгізілуі мүмкін:

- зейін көлеміне арналған жаттығулар («Не өзгерді», «Тірі картиналар»);

- зейінді бөліге арналған жаттығулар («... бойынша сапқа тұрғызу», «Тыйым салынған қозғалыс», «Төрт стихия» және олардың модификациялары);

- зейіннің тұрақтылығына арналған жаттығулар («Селектор», «... туралы ойлама»).

2. Жаттығулардың негізгі бөлігі:

- зейіннің тұрақтылығына арналған жаттығулар («Тыныштықты тыңдаймыз», «Минут»);

- зейінді шоғырландыруға арналған жаттығулар («Көрінбейтін сөздер», «Айырмашылықтарды табу», «Қатені бірінші кім байқайды» және т.б.);

- зейінді бөлуге арналған жаттығулар («Түзету сынамаcы»).

Гимнастика кешендеріне дене шынықтыру сабақтарындағы сияқты үзіліс ретінде қолданылатын кернеуді азайтуға және тыныс алу гимнастикасына үйрету.

Ақырында, қабылдауды түзету әдісін қолданғанда психикалық дамуы тежелген мектеп жасындағы балалар үшін психикалық түзету және олардың негізінде ойлауды дамыту бойынша тапсырмалардың мынадай ықтимал түрлерін ұсынамыз [7]:

- ересек адамның нұсқаулығы бойынша жүзеге асырылатын сөздердің мәнін графикалық жаңғырту;

- паракта заттың немесе тірі объектінің бөлшектерін бейнелеу (мысалы, иттің табанын немесе адамның мұрнын ғана салу);

- ойдан шығарылған, фантастикалық кейіпкерлердің бейнесі (мысалы, Жар-күс);

- контур жүргізу туралы өтінішпен нүктелердің кейбір жиынтығының бейнесі (әртүрлі балаларда әртүрлі вариациялар болуы мүмкін, барлығы бір нүктеден екінші нүктеге біртіндеп қоршалмайды);

- жолдың күрделі сызығына ұқсайтын «жолдың» бейнесі, ал бала суретті қайталауы тиіс;

- қағаз парағынан қарындаштың кез келген үзілімінсіз түзу сызықтарды жүргізу;

- пластилинді және басқа материалдарды мүсіндеу үшін пайдалану.

Осылайша, мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген балалармен жұмыс істеуде осындай әдістемелерді жүргізу танымдық процестерді, ең алдымен ойлауды түзетуге ықпал етеді деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жеңіскызы Ө. С., Мараткызы Ө. Б. Психикалық дамуы тежелген төменгі сынып оқушыларының оқудағы ерекшеліктері //Endless light in science. – 2024. – Т. 5. – №. 2 май. – С. 85-91.

2. Қалмырза А.Т. Психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық қабілетін дамыту ерекшеліктері //Қазақстан республикасы білім және ғылым министрлігі Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті. – 2021. – С. 393.

3. Шеметаева Р. Б., Турсиметова Г. Н. Психикалық дамуы тежелген балалар және олардың психологиялық-педагогикалық сипаттамасы //Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. – 2021. – С. 51.

4. Феоктистова С. В., Самотохина Н. А. Психолого-педагогическое сопровождение развития мышления детей старшего дошкольного возраста с задержкой психического развития (ЗПР) //Ежегодник научно-методологического семинара «Проблемы психолого-педагогической антропологии». – 2019. – С. 25-31.

5. Митрофанов К.Я. Психо-физиологические особенности младших школьников с нарушением речи / К.Я. Митрофанов, С.В. Чебарыкова, А.А. Будницкий, Е.А. Левкова // Научные труды SWorld. — 2014. — Т. 14. — № 3. — С. 94–97.

6. Никишина В.Б. Практическая психология в работе с детьми с задержкой психического развития: пособие для психологов и педагогов / В.Б. Никишина. — М.: Изд. центр ВЛАДОС, 2004. — С.15.

7. Назарова О.Н. Особенности наглядно-образного мышления старших дошкольников с задержкой психического развития различного генеза // Молодой ученый. — 2017. — №7. — С. 551-555.

УДК 159.9

ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ РОДИТЕЛЕЙ, ВОСПИТЫВАЮЩИХ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Тауганова Д.К., КРЦ «Балпан», Караганда, Казахстан

Лазарева Е.А., Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

Дети - это безусловная ценность для каждого родителя. Рождение ребёнка приносит в жизнь много любви, заботы и ответственности. И если быть родителем всегда нелегко, то воспитание ребенка с ограниченными возможностями - это еще более сложный путь [1]. С самого начала этот путь сопряжен с множеством эмоций: от шока и страха до принятия и решимости бороться за счастье своего ребенка. Родители учатся совмещать обычные родительские обязанности с дополнительной заботой, которая требует как физических, так и эмоциональных сил. Медицинские обследования, реабилитация, специализированное обучение, борьба с предвзятостью общества - это малая часть того, с чем им приходится справляться. Усталость и тревога зачастую становятся постоянными спутниками. Тем не менее, любовь к своему ребенку делает родителей сильнее. Она помогает им видеть не только ограничения, а возможности, не только проблемы, но и пути их решения.

Ежегодно в Казахстане увеличивается число выявленных случаев ограниченных возможностей у детей. Так, если в 2015 году количество детей с ограниченными возможностями составляло 141 821, то в 2020 эта цифра увеличилась до 161 826, а в 2024 возросла до 235 148. Следовательно, возрастает необходимость всесторонней и комплексной поддержки их семей [2]. Воспитание ребенка с ограниченными возможностями связано с особыми вызовами для родителей, что делает их психоэмоциональное состояние важным фактором, влияющим на качество жизни семьи в целом, на успешность социальной адаптации самого ребенка. Родители нуждаются в качественном психологическом сопровождении, направленном на развитие личностных ресурсов для преодоления трудностей, возникающих в процессе воспитания ребенка с ограниченными возможностями здоровья. Особое внимание нужно